

**Давлат-хусусий шериклик корхоналарида рискларни
бошқаришнинг ўзига хос хусусиятлари**

Ҳайдарова Чарос Низомиддин қизи

Тошкент молия институти

“Баҳолаш иши ва инвестициялар”

кафедраси мустақил изланувчиси

E-mail: khaydarovacharos23@gmail.com

АННОТАЦИЯ. Мазкур мақолада давлат-хусусий шериклик корхоналарининг фаолиятида вужудга келиши мумкин бўлган рисклар ва уларнинг турлари ўрганилган. Мамлакат иқтисодиётига таъсир қилувчи рискларни бошқариш ёки олдини олиш борасида кўплаб илмий ишлар ҳамда меъёрий ҳужжатлар таҳлили келтирилган. Рискларни бошқариш амалиёти такомиллаштиришда давлат хусусий шериклик лойиҳалари, хусусан: соҳалар кесимидаги лойиҳалар ўрганилган ва таҳлил этилган. Мавзу бўйича материалларни ўрганиш натижасида хулосалар чиқарилган ва таклиф ва тавсиялар берилган.

Kalit so'zlar: давлат-хусусий шериклик, риск, глобал рисклар, молиявий рисклар, субъектив рисклар, маҳаллий рисклар, информацион технологиялар рисқи, санкция, миграция, инфляция, хусусий шериклар, хусусий ташаббускор ва тендер.

АННОТАЦИЯ. Данная статья представляет собой государственно-частную юридическую фирму, в которой могут рассматриваться риски и связанные с ними риски. Экономика страны подвержена влиянию экономических рисков, возникших в прошлом или будущем, и научная программа страны основана на критериях кельтского анализа.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, риск,

глобальные риски, субъективные риски, местные риски, риски информационных технологий, санкции, миграция, инфляция, частные партнеры, частный предприниматель и тендер.

ABSTRACT. *This article is a public-private law firm in which risks and related risks can be considered. The country's economy is influenced by economic risks that have arisen in the past or the past, and the country's scientific program is based on the criteria of Celtic analysis. The risks are modernized public private mining operations, in particular: mining and ethylgane analysis.*

Key words: *Public-Private Partnership, risk, global risks, subjective risks, local risks, risk of Informational Technologies, sanction, migration, inflation, private partners, private entrepreneur and tender.*

КИРИШ

Мамлакатимизда кейинги 6 йил мобайнида ижтимоий, иқтисодий, сиёсий ва экологик йўналишларда инқилобий ислохотлар амалга оширилмоқда. Бунга хизмат қилаётган ўрта муддатли дастурлар, дастлаб: 2017-2021 йилларга мўлжалланган Ҳаракатлар стратегияси ва унинг вориси яъни изчил давоми бўлган 2022-2026 йилларни қамраб олган Тараққиёт стратегияси пойдевор бўлмоқда. Тўғри, биз 1991 йилдаёқ режали иқтисодиётдан воз кечиб ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини миллий иқтисодиётга жорий этдик ва ҳамон давр талабига мос равишда уни янада эркинлаштириб бормоқдамиз. Албатта, бозор иқтисодиётининг ўзига ҳос ижобий томонлари жуда кўп, аммо танганинг икки томони бўлган каби, камчиликлари ҳам йўқ эмас. Зеро камчилик ва ютуқларни тарози палласига қўядиган бўлсак, ютуқлар бир неча бор кўплиги билан ажралиб туради. Шу боис, ҳам биз аксарият дунёда, қолаверса Россия империяси таркибидан олдин бизда ҳам ўзини оқлаган бозор иқтисодиётини танладик ва унинг тамойиллари асосида миллий иқтисодиётни

жадал ривожлантириб бормоқдамиз.

Пировардида, ўтган асрнинг 90 йилларида, мустақилликдан илгари, аҳоли жон бошига атига 200 доллар келадиган ЯИМдан бугунги кунда 2 554¹ доллардан ошиб кетди. Шунини унутмаслик лозимки 1990 йилларда аҳолимиз сони 20 млн. нафарни ташкил этган бўлса, бугунги кунда 36 млн. нафар бўлиб ёки тахлил қилаётган давр оралиғида аҳоли сони 55,5 фоизга кўпайган. Агар аҳолимиз сони Қозоғистон Республикасидек, кам ўзгариб 90-йиллардагидек қолганида, ҳозирги кундаёқ ЯИМнинг жон бошига улуши 4 500 доллардан ошиб кетар эди. Шундай бўлсада 2030 йилга бориб, бу рақамни камида 4 000 долларга етказиш мўлжалланган.

Кўзланган мақсадга эришишда ДХШ корхоналарининг ҳам роли жиддий бўлмоқда. Бундай дейишимизга асос Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги берган маълумотга қараганда: “Республикада 2023 йил январь ва апрель ойлари давомида умумий қиймати 8,2 млрд. доллардан ортиқ бўлган жами 52 та давлат-хусусий шериклик лойиҳалари бўйича ишлар олиб борилмоқда. Жумладан, энергетика соҳасида - 8 та, соғлиқни сақлаш соҳасида - 4 та, экология соҳасида - 11 та, таълим соҳасида - 13 та, маданият соҳасида - 6 та, сув хўжалиги соҳасида - 4 та, коммунал хизматлар соҳасида - 3 та, транспорт соҳасида - 3 та лойиҳаларни ташкил этади”².

Қайд этилган рақамларга таяниб айтадиган бўлсак, жорий йилнинг тўрт ойи мобайнида мисли кўрилмаган лойиҳалар ташкил этилиб, улар миллий иқтисодиётда бир вақтнинг ўзида ҳам иқтисодий, ҳам ижтимоий муаммоларни бартараф этиш ёхуд кўламини қисқартиришга хизмат қилмоқда. Бироқ, шунини ҳам унутмаслик жоизки, катта ишлар бўлаётган жойда мос равишдаги рисклар ҳам қарор топиш эҳтимоли жуда юқори бўлади.

Бизнинг фикримизча, муаммолар марказида турли хил сатҳдаги ва турдаги рисклар ўртага чиқади. Лекин, амалиётдан рискларни бошқариш ёки олдини олиш борасида кўплаб илмий ишлар қилинган ҳамда меъёрий

¹ [Ўзбекистон — Википедия \(wikipedia.org\)](https://uz.wikipedia.org)

²Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги ҳисобот материаллари. 2023 йил.

хужжатлар ҳам қабул қилинган. Давр ўтиши ва ўзгариши билан улар ҳам давр талабидан ортда қола бошлайди. Шу боис, янги сатҳдаги ва турдаги рискларни олдини олиш давр талаби ҳисобланади. Биз мавжуд адабиётлар ва меъёрий хужжатларни қиёсий ўрганиш натижасида ДХШ корхоналарига хавф солиши мумкин бўлган рискларни объектив, яъни глобал рисклар ва субъектив маҳаллий рискларга ажратиб ўрганиш ва таҳлил қилишни мақсадга мувофиқ топдик.

МАВЗУГА ОИД АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Мазкур мақолада бир неча меъёрий хужжатлар, жумладан, Ўзбекистон Республикасининг 10.05.2019 йилдаги ЎРҚ-537-сон “Давлат-хусусий шериклик тўғрисида”ги Қонуни; Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони; Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022 - 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси” тўғрисидаги Фармони; Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги ҳисобот материалларидан фойдаланилган.

Шунингдек, ДХШ корхоналарини қўллаб-қувватлашга, ДХШ лойиҳаларини бошқариш тизимини такомиллаштиришга йўналтирилган давлат сиёсатини амалга ошириш билан боғлиқ муносабатларни ривожлантириш муаммосини тадқиқ этишга В.Г.Варнавскийнинг ишлари бағишланган.

Давлат-хусусий шерикчилиги билан шуғулланган олимлар С.П.Ангаева, С.Д.Дагбаева, Г.А.Борщевскийларнинг ўқув қўлланмалари ва дарсликларидан лойиҳаларни бошқариш соҳасида иқтисодий фаолиятни амалга ошириш натижасида ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишнинг кенг қўламдаги назарий ва амалий муаммолари ёритиб берилган [6,7]. Мамлакатимизда давлат-хусусий шерикчилиги бўйича А.Э. Шайхов таҳририостида ёзилган ўқув модулида, масаланинг назарий ва амалий жиҳатлари баён қилинган. Шунингдек, Х.Н.Усманов, М.Х.Камилова, У.И.Джуманиязовларнинг илмий

мақолаларида хорижда ва мамлакатимизда давлат-хусусий шерикчилигининг тажрибалари, уларни бошқариш масалалари кўриб чиқилган.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ

Ушбу мақолада илмий ўрганиш, таҳлил ва тадқиқ этиш жараёнида индукция ва дедукция, тизимли таҳлил, статистик таҳлил ва илмий абстракция каби усулларидан атрофлича фойдаланилган. Шунингдек, ДХШ корхоналарининг фаолияти самарадорлигига эришишда рискларни тутган ўрнига ва аҳамиятига мос равишдаги хулосалар чиқарилди ва хулосаларга мос равишда илмий таклиф ва амалий тавсиялар берилди.

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Ўрганишлар таҳлилларга таяниб айтадиган бўлсак, мамлакатда ташкил этиладиган барча ДХШ учун бир хил турдаги рисклар мажмуаси мавжуд бўлмайди. Бунга таъсир этган омиллар кўп, аммо бизнингча, асосийлари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

биринчидан, лойиҳада икки ва ундан ортиқ шериклар иштирок этади;

иккинчидан, лойиҳада маҳаллий шерик билан бирга, чет эллик шерик ҳам иштирок этиши мумкин;

учинчидан, ҳар бир лойиҳа ўзига хос бўлиб, унда иштирокчиларнинг улуши чегаралаб берилмаган;

ва ниҳоят, бизнинг давлатда бу хўжалик юритиш механизmidан ҳали етарлича амалиёт ва тажрибанинг йўқлиги.

Шундай бўлсада, умумий характерга эга бўлган ва бўлиш эҳтимоли юқори бўлган рисклар ҳам мавжуд бўлиб уларни қуйидагича акс эттириш мумкин.

Рискларнинг турлари ҳақидаги маълумотга эга бўлиш учун 1- расмга мурожаат қиламиз.

ДХШ корхоналари фаолиятида учраши мумкин бўлган рисклар ва уларнинг турлари³

Инсоният ҳаётида, шунингдек, тадбиркорлик фаолиятида юқорида қайд этилган рисклар жуда муҳим аҳамият касб этади. Ҳар бир рискнинг ўзига хос йўналишлари бўлгани билан, ҳар бири умумий тадбиркорлик фаолиятига жиддий зарба бериш эҳтимоли мавжуд. Шуни алоҳида қайд этиш жоизки, ички рискларни жиловлаш мумкин, чунки улар субъектив сабабларга кўра пайдо бўлади. Бироқ, глобал рискларнинг бошқариб, мувофиқлаштириб ва ундан яшириниш имкониятлари максимум чекланган. Биргина сиёсий рискни оладиган бўлсак, унинг тарифидан ҳам маълумки, кўлами жуда кенг ва таъсири ҳам анча улкан.

Сиёсий риск - бу сиёсий қарорлар, ҳодисалар ёки шароитларнинг бизнеснинг рентабеллигига ёки баъзи иқтисодий қарорларнинг кутилаётган рентабеллигига таъсири туфайли инвесторлар, корпорациялар ва ҳукуматлар дуч келадиган хавф тури⁴.

³ Меъёрий-ҳужжатлар ва иқтисодий адабиётларни ўрганиш асосидаги муаллиф ишланмаси.

⁴ Matthee, H. (2011). Political risk analysis. In B. Badie, D. Berg-Schlosser, & L. Morlino (Eds.), *International encyclopedia of political science*. (pp.2011-2014). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc. [doi:10.4135/9781412959636.n457](https://doi.org/10.4135/9781412959636.n457)
www.pedagoglar.org

Кейинги йилларда дунё ҳамжамиятида бўлиб ўтаётган ноанъанавий ҳодиса ва ҳолатларга таяниб, ушбу тарифни янада тўлдириб, қўшимча риск элементларини киритиш мақсадга мувофиқ. Масалан: иқтисодий **санкцияларни** қўллаш; сиёсий кучларнинг ўзгариши, миграция ҳолати, ўзаро этник низолар, давлат тўнтаришига ҳаракатлар ва давлатлараро урушларни ҳам келтириб ўтиш сиёсий рискнинг қўламининг янада кенглигидан далолат беради.

Глобал сиёсий рискни ҳисобга олишда ДХШнинг халқаро бозорга чиқиш имкониятига эга бўлганлари учун ва хорижий чет эл бизнес шериклар учун муҳим молиявий, моддий аҳамиятга эга. Бундан ташқари сиёсий рискни шартли равишда мамлакат, минтақа ва глобал тоифаларга ажратиш мақсадга мувофиқ.

Мамлакат миқёсидаги сиёсий риск деганда биз, ДХШ фаолиятига бевосита ва билвосита таъсир этувчи ички сиёсий аҳволнинг беқарорлиги таъсирида ДХШларнинг молиявий аҳволининг ёмонлашувига олиб келиб, уларга молиявий ва моддий мажбуриятларни бажара олмаслик ҳавфи туғилади.

ДХШ корхоналарининг фаолиятида минтақавий сиёсий риск ҳам таъсир кўрсатиши эҳтимоли юқори. Бу айниқса минтақа миқёсида сиёсий беқарорликнинг келиб чиқишига икки қўшни давлат ўртасидаги уруш ёки бир давлатда бўлган фуқаролар уруши минтақалардан келиб ёки минтақага чиқиб ташкил этилган ДХШларга таъсири юқори бўлиб, улар молиявий мажбуриятларини бажара олмай банкрот ҳолига келиб қолиши тушунилади.

ДХШ фаолиятида яна бир кенг тарқалган риск тури молиявий риск бўлиб, у ДХШ фаолиятида катта хавф туғдирадиган рисклардан бири ҳисобланади. Молиявий риск - бу молиявий маблағларни кескин камайиб кетиши ёки йўқотиш эҳтимоли билан боғлиқ бўлган рискга айтилади. Молиявий маблағлар - бу даромад, жамғарма ва капитал, бир сўз билан айтганда молиявий манбалар ҳисобидан шаклланиб ДХШ фаолиятининг амалга ошириш учун зарур бўлган барча молиявий маблағларнинг йиғиндиси ҳисобланади.

IT риск ёки Информацион технологиялар rischi XXI- асрда энг жадал ўсиб бораётган хавфлардан бири ҳисобланади. Бу хавф шу қадар кучлики,

ДХШ молиявий, иқтисодий ва ахборот тизиминини интернет орқали парализ қилиши ва бутун архив ва ахборотларларни қисқа даврда йўқ қилиб юбориш эҳтимоли бор бўлган рисклардан бири ҳисобланади.

IT рискларининг пайдо бўлиш омилири бир нечта бўлиб, шулардан асосийлари бўлиб қуйидагиларни алоҳида қайд этиш мумкин. Хусусан:

ДХШда ахборот тизими ва таъминотининг маънавий ва жисмоний эскирганлиги;

IT маълумотлари билан ишлашда хавфсизлик қоидаларига тўлиқ риоя қилмаслик;

ДХШ ишчи ва ходимларининг ахборот тизимлари билан ишлаш тартиб ва қоидаларидан беҳабарлиги;

ДХШнинг ўзига хос хусусиятларига бевосита мос келмайдиган арзон ёки эскирган дастурий маҳсулотлардан фойдаланиш;

Мамлакатлар, минтақалар ва глобал информацион жосуслик;

Ғирром рақобатчилар томонидан онгли равишда зарар етказиш;

ДХШ ичида жосусларнинг мавжудлиги.

Бизнинг фикримизча, юқорида санаб ўтилган рисклар ДХШ фаолиятида объектив таъсир қилаётган рисклар бўлиб, бундай рисклардан қутилиш учун илмий асосланган техника ва технологиялардан фойдаланиш билан бирга, нафақат раҳбарлар балки, оддий ишчи ва ходимларнинг ҳам касбий маҳорати юқори даража бўлиш керак. Бундай хусусиятлар ДХШда бўлмас экан глобал рисклар куршовида қолиб кетиш эҳтимоли жуда юқори бўлади.

Шуни алоҳида қайд этиш жойизки, ДХШ фаолиятида глобал рисклардан ташқари ички рискларнинг салбий таъсири ҳам муҳим аҳамият касб этади. Глобал рисклардан фарқли ўлароқ, зеро имконияти кам бўлса-да, лекин ички рискларни қандайдир маънода маъмурий мувофиқлаштириш имконияти мавжуд. Лекин бу тадбир ДХШга янада қимматга тушиши мумкин. Яъни биргина ДХШларнинг фаолиятини яхшилаш мақсадида, республикадаги бошқа тадбиркорлик ва тижорат корхоналари фаолиятига соя тушиб қолиши мумкин.

Масалан, ДХШнинг иккинчи шериги хорижий ҳамкор. Хорижий ҳамкор обрўини сақлаб қолиш мақсадида қонунчиликка ўзгартиши ёки қўшимчалар киритиш бошқа корхоналар фаолиятига салбий таъсир кўрсатиши эҳтимоли мавжуд.

Қонунларнинг ўзгариш rischi. Аслида давлатда бир маромда ижтимоий иқтисодий ва сиёсий жараёнлар бўладиган бўлса, қонунларнинг ўзгаришига ҳожат қолмайди. Бироқ, беҳосдан пандемия бўлиб қолиши, ёки қўшни давлатларда, яъни минтақада кучли нобарқарорлик таъсири меъёрий ҳужжатларни тезкор ўзгартиришга таъсир этади.

Бозор иқтисодиёти шароитида барча тадбиркор ва тижоратчилар каби, ДХШларни ҳам безовта қиладиган рисклардан бири бу – миллий валютанинг нобарқарорлиги ва инфляция rischi ҳисобланади. Одатда инфляциянинг нормадан баланд бўлиши, ДХШ ихтиёридаги пул маблағларининг қадрсизланишига олиб келади. Яъни инфляция даражаси йиллик 10 фоиз бўлса, корхонада 100 млн пул бирлиги ҳисоб китоб рақамда ёки захира жамғармасида турса, у бир йилдан кейин 10 фоизга ўз қийматини йўқотади. Бошқача тушутирадиган бўлсак, 2022 йилда йигирув воситаси 100 млн. сўм бўлган бўлса, 2023 йил айти шу вақтга келиб шу йигирув воситаси ранги ҳам бир хил, шакли ҳам бир хил аммо, нархи 110 млн. сўм бўлади. Шартли мисолдан маълумки, корхона миллий валюта инфляция таъсирида бир йилда 10 млн. сўм кўп харажат қилишга тўғри келяпти. Агар инфляция даражаси “0” бўлганда, ўтган йилги баҳо, бу йил ҳам ўзгармасдан қолиб, ДХШ қиймат нуктаи назаридан зарар кўрмаган бўлар эди.

ДХШ инфляцияга қарши бирор восита орқали бевосита курашиш мумкинми, мазмундаги саволга, жавоб берадиган бўлсак мумкин, албатта. Бизнингча фикримизча, инфляция прогнозини аниқлаб, ортиқча пул бирлигини шу прогноздан кам бўлмаган фоизда депозитга қўйиш керак. Акс ҳолда, инфляциядан зарар кўриш эҳтимоли муқаррар бўлади.

Амалдаги қонунчиликка биноан, ДХШни иккинчи шериги бўлиб,

хорижий ҳамкор ҳам бўлишлиги кўрсатиб ўтилган. Хусусан Давлат хусусий шериклик тўғрисидаги қонуннинг 8- моддаси иккинчи абзацда шундай талаблар белгиланган: “Хусусий ташаббускорларга, талабгорларга, хусусий шерикларга, шу жумладан чет эллик хусусий ташаббускорларга, талабгорларга, хусусий шерикларга Ўзбекистон Республикасининг қонунчилигида назарда тутилган тенг ҳуқуқлар, фаолиятнинг камситиш хусусиятига эга чоралар қўлланилишини истисно этувчи ҳуқуқий режими кафолатланади ”

ДХШ фаолиятида хорижлик шериклар иштирок этар экан улар ёки хорижий валюта билан ёки замонавий асбоб ускуна билан шериклик қилишга ҳақли. Бў ўз навбатида, валюта rischi мавжудлигидан далолат беради. Шу ўринда валюта riskининг пайдо бўлиш омилларига баҳо бериб ўтиш мақсадга мувофиқ бўлади. Валюта rischi деб, бир вақтнинг ўзида бир неча давлат валюталаридан фойдаланиш натижасида пайдо бўилиши мумкин бўлган риск ҳисобланади. Банкирлар тили билан айтадиган бўлсак, чет эл валюталарини бир курсда сотиб олиш ва иккинчи бир курсда сотиш ўртасиги тафовут бўлади. Агар 2022 йилда 100 минг долларни 1.0 млрд сўмга сотиб олган бўлсангизда, муайян вақт ўтгандан кейин, уни 1,1 млрд. сотсангиз инфляция даражасини қоплаш билан бирга маълум бир иқтисодий самарага ҳам эга бўлишингиз мумкин. Мабода бозор талаби бўйича 900 млн. сўмга сотадиган бўлсангиз, аянчли зарар кўрасиз. Шу боис, бу борада ҳам касбий маҳоратга эга бўлган кадрлар бўлиши валюта бозорини олдиндан прогноз қилиш, кўра билиш имкониятларини кенгайтиради.

Мамлакатда валюта курсига таъсир этадиган омилларни санайдиган бўлсак, улардан асосийлари қуйидагилар. Жумладан:

- асосий макроиқтисодий кўрсаткичлар;
- валюта курси режими бўйича марказий банк сиёсати;
- мамлакатдаги сиёсий тизим беқарорлиги;
- мамлакатнинг очиклиги ва иқтисодиётнинг либераллиги;
- мамлакат тўлов баланси ва экспорт импорт ўртасидаги салбий сальдо.

Юқорида санаб ўтилган, ўрганилган ва таҳлил этилган барча рисклар у ёки бу кўринишда, бевосита ёхуд билвосита мамлакатимизда ташкил этилган ва ташкил этилиши режалаштирилаётган ДХШ лойиҳаларига таъсир бор, албатта. Шу боис, бугунги кунда мамлакатимиз тармоқлар иқтисодиётининг қайси соҳаларида, қанча миқдорда ДХШ ташкил этилганини кўриб ўтиш зарур. Бизнинг фикримизча, қайд этиб ўтилган рисклар таъсирини аниқлашга хизмат қиладиган кўрсаткич, ҳозирга қадар ташкил этилган ДХШлар ҳақидаги маълумотга эга бўлишдир. ДХШларнинг тармоқлар кесимидаги маълумотга эга бўлиш учун 1- жадвал маълумотларига эъбитор қаратамиз.

1-жадвал маълумотларидан маълум бўляптики, мамлакат бўйича жами ДХШ лойиҳалар 12 552,60 долларга тенг бўлган 437 та бўлиб, шундан 9 568,46 долларга тенг 399 таси ёки 91,3 фоизи тўлиқ имзоланиб бўлган. 2 531,28 млн. долларга тенг 24 та битим ёки 5,5 фоиз битим имзоланиш арафасида турибди. 452,86 млн. долларга тенг 14 та ДХШ лойиҳаси бўйича ёки 3,2 фоиз лойиҳа тендер босқичида турибди.

Лойиҳалар сони бўйича энг кам 1 та Ветеринария ва чорвачиликни ривожлантиришда, энг кўп 157 та бўлиб, Сув хўжалиги вазирлигида ташкил этилган. Сони жиҳатидан қарайдиган бўлсак, Сув хўжалиги, Ветеринария ва чорвачиликни ривожлантириш агентлигига қараганда 157 баробар кўп ташкил этилган. Лекин, ДХШ лойиҳасининг қиймати жиҳатидан таҳлил этадиган бўлсак, Сув хўжалигида 29,82 млн. долларлик, Ветеринария ва чорвачиликни ривожлантиришда 4,72 млн долларлик лойиҳа тўлиқ ҳажмда имзоланган. Бу ердаги нисбат бутунлай бошқача манзара касб этади, яъни Сув хўжалиги сон жиҳатидан Ветеринария ва чорвачиликни ривожлантиришга қараганда 157 баробар кўп, бироқ лойиҳа қиймати жиҳатидан эса, 6,31 баробар кўпни ташкил этмоқда.

Худди шунга ўхшаш манзарани Энергетика соҳаси ҳамда Бандлик ва меҳнат муносабатлари бўйича лойиҳа қийматини қиёсий таҳлил қилганда ҳам кўриш мумкин.

Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi

**2019 - 2022 йиллар давомида амалга оширилган ДХШ лойиҳалари сони
(2023 йил 1 январь ҳолатига)⁵
(млн. доллар)**

1- жадвал

т/р	Соҳалар кесимида	Жами лойиҳалар сони	Жами лойиҳалар қиймати	ДХШ битими имзоланган лойиҳалар		Битим имзоланиши арафасидаги лойиҳалар		Тендер босқичида бўлган лойиҳалар	
				сони	қиймати	сони	қиймати	сони	қиймати
1.	Энергетика	26	10 409,00	19	7 499,00	5	2 500,00	2	410,00
2.	Коммунал хизматлар	3	1 668,92	3	1 668,92	0	-	0	-
3.	Транспорт	2	93,08	2	93,08	0	-	0	-
4.	Соғлиқни сақлаш	48	71,54	44	48,28	2	2,50	2	20,76
5.	Сув хўжалиги	157	29,82	157	29,82	0	-	0	-
6.	Экология	71	116,75	61	99,29	4	8,12	6	9,35
7.	Таълим	79	122,75	67	92,04	8	17,96	4	12,75
8.	Ҳунармандчилик саноати	13	0,54	13	0,54	0	-	0	-
9.	Маданият	31	11,39	26	8,69	5	2,70	0	-
10.	Солиқ	2	20,02	2	20,02	0	-	0	-
11.	Ветеринария ва чорвачиликни ривожлантириш	1	4,72	1	4,72	0	-	0	-
12.	Ҳуқуқни муҳофаза қилиш	2	3,75	2	3,75	0	-	0	-
13.	Бандлик ва Меҳнат муносабатлари	2	0,31	2	0,31	0	-	0	-
Жами		437	12 552,60	399	9 568,46	24	2 531,28	14	452,86

⁵ Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги маълумотлари.

Яъни 2023 йил 1 январь ҳолати бўйича, Энергетика соҳасида 26 лойиҳада 10 409,00 млн. доллар ДХШ лойиҳаси имзоланган ва жараён давом этаётган бир шароитда, Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги тассаруфида 2 та лойиҳа имзоланган бўлиб, лойиҳа қиймати 0,31 млн. долларга тенг холос. Шу тармоқ ва йўналишдан яна бир хусусиятли томони шундаки, мамлакатимизда энг катта ва энг кичик лойиҳа қиймати ҳам ана шу иккисига тўғри келади.

Жадвал маълумотларига таяниб айтадиган бўлсак, шунингдек, таҳлил этилган тармоқларнинг фаолияти ҳам кўрсатиб турибдики, улар бўйича амалий ишларни тезлаштириш мақсадга мувофиқ, бўлади. Хусусан, ДХШ лойиҳалар сони ва лойиҳа қиймати бўйича ҳам Энергетика соҳасида ҳали қилинадиган ишлар кўплиги билан ажралиб турибди. Битим имзоланиши арафасидаги лойиҳалар бўйича 5 та лойиҳа бўлиб, уларнинг қиймати 2 500,00 млн. долларни ташкил этмоқда. Шунингдек, 410,0 млн. долларга тенг бўлган 2 та ДХШ лойиҳаси тендер босқичида турибди. Худди шу каби манзарани Соғлиқни сақлаш вазирлиги ва Таълим соҳасида ҳам кузатиш мумкин.

Соғлиқни сақлаш соҳасида ҳамон 2,50 млн. долларга тенг бўлган иккита ДХШ битими имзоланиш арафасида турган бўлса, 20,76 млн. долларга тенг бўлган яна иккита лойиҳа тендер босқичида турибди. Таълим соҳасини таҳлил этадиган бўлсак, 17,96 млн. долларга тенг 8 та битим имзоланиш арафасида турган бўлса, 12,75 млн. долларга тенг бўлган 4 та лойиҳа тендер босқичида турибди.

Ўрганиш ва таҳлил натижалари бўйича хулоса чиқарадиган бўлсак, ДХШ бўйича олиб борилаётган ижтимоий-иқтисодий сиёсат нисбатан ёмон эмас. Мисол учун алоҳида йўналишларга эътибор берадиган бўлсак, Транспорт, Сув хўжалиги, Хунармандчилик саноати, Маданият ва Солиқ соҳаларида олиб борилган чора-тадбирларни таҳсинга сазовор. Аммо, яна бир алоҳида соҳа ва тармоқлар ҳам мавжудки, уларнинг айримлари кун тартибидан жуда ҳам ортда қолмоқда. Хусусан: Энергетика, Соғлиқни

сақлаш ва таълим соҳалари. Агар бу соҳалар бўйича ҳам иш жараёнини тезлаштирадиган бўлсак, қанчадан-қанча ижтимоий муаммолар ҳал этилиши билан бирга, давлат бюджети ҳаражатлар қисми енгиллашади. Бу ўз навбатида, мамлакат миқёсида солиқ юкининг пасайтиришга яқиндан ёрдам беради. Шунингдек, минглаб янги иш ўринлари ташкил этилиб, мамлакат бўйича ижтимоий танглик даражаси пасайишига олиб келади.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

ДХШ корхоналарининг фаолияти самарадорлигига эришишда рискларни аниқлаш ҳамда уларни бошқаришни ўрганиш ва таҳлил қилиш натижасида бир қатор хулосаларни чиқариш мумкин. Бизнинг фикримизча, шулар ичида асосийлари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади. Жумладан:

биринчидан, кейинги йилларда бутун дунёда бўлиб ўтаётган нотинчликлар, аҳолининг сунъий миграцияси ва айрим давлатларда ирқчиликнинг пайдо бўлиши ҳамда катта давлатлар ўртасида бўлаётган ўзаро ҳарбий урушлар сиёсий рискка берилган таърифни янада кенгайтиришни тақоза этмоқда;

иккинчидан, рискни камайтириш мақсадида, агар ДХШнинг, иккинчи шерик хорижий инвестор бўладиган бўлса, уларга дахлдор бўлган ҳар қандай меъёрий ҳужжат давр талабидан келиб чиққан ҳолда ўзгарадиган бўлса, хорижий шерик билан ташкил этилган ДХШ хоҳишига биноан 10 календар йилдан кейингина жорий этилишини қонун билан муҳирлаб қўйиш лозим. Бу борада тажриба мавжуд, хорижий ирнвестицияли корхоналар ташкил этилган шароитда айнан шу қоида қўлланилади. ДХШга ҳам шу қоидани жорий этилса, хорижлик шериклар билан ташкил этиладиган ДХШларнинг кўлами янада кенгайишга имконият туғилади;

учинчидан, мамлакатимизда кейинги тўрт молия йили давомида ташкил этилган ва ташкил этилиш бўйича тендер ўтказилиши жараёнида айрим соҳалар нисбатан ортда қолаётганлиги намоён бўлди. Хусусан: Энергетика, Соғлиқни сақлаш ва давлат бюджети ҳаражатида энг катта улушга эга бўлган

Таълим соҳаси. Айти шу соҳалар битим имзоланиш жараёни ва тендер бўлиши кутилаётган ҳолатларда сумма ҳам катта, сон жиҳатидан ҳам кўплиги билан бошқа тармоқ ва соҳалардан ажралиб турибди. Бу борада кескин иқтисодий ва маъмурий чораларни кўриш мақсадга мувофиқ бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг «Давлат-хусусий шериклик тўғрисида»ги қонуни. №ЎРҚ -537. 10.05.2019.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги, Фармони. 2017 йил 7 февраль.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси» тўғрисидаги Фармони. 2022 йил 28 январь.

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини амалга ошириш тартибини такомиллаштириш тўғрисида»ги қарори. №259. 26.04.2020.

5. Yeskomb E.R. Gosudarstvenno-chastnoye partnerstvo: Osnovnie printsiпи finansirovaniya (Public-Private Partnership Principles of Policy and Finance) M.: Alpina Pablisher, 2015. 457 s.

6. www.lex.uz

7. www.pppd.uz

8. Узбекистан — Википедия (wikipedia.org)

9. <https://www.imv.uz/en> /Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги маълумотлари

10. Matthee, H. (2011). Political risk analysis. In B. Badie, D. Berg-Schlosser, & L. Morlino (Eds.), International encyclopedia of political science. (pp.2011-2014). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc. doi:10.4135/9781412959636.n457